

Лінгвістична природа явища суплетивізму за концепцією В. Конецької

I. А. Бойко

Інститут філології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: boyk25@gmail.com

Paper received 16.09.20; Accepted for publication 24.09.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-235VIII70-01>

Анотація. У статті розглядається лінгвістична природа явища суплетивізму за концепцією В. Конецької, об'єктивується застосування синкретичних методів в аналізі суплетивізму, що дозволяють дослідити сутність і функцію суплетивізму, його відмінність від гетеронімії та гетероклізису, критерії виокремлення суплетивних утворень, причини утворення суплетивізму та шляхи його трансформацій. Обґрунтовано ідею В. Конецької про те, що дослідження суплетивізму як різновиду мовної аномалії передбачає вивчення не тільки самого явища, що репрезентоване в системі, а й суплетивних утворень, функціональні особливості яких проявляються у структурі.

Ключові слова: суплетивізм, В. Конецька, синхронічний зріз, діахронічний зріз, зіставний аналіз, мовна аномалія.

Вступ. У сучасних лінгвістичних дослідженнях особливо помітним є зростання інтересу до з'ясування лінгвістичної природи суплетивізму. Такий вектор зацікавлення зумовлений низкою факторів. По-перше, незважаючи на виразний характер суплетивізму у французькій мові, його значну вагу в загальному історичному процесі мовного розвитку, це явище у загальному мовознавстві досі не стало предметом окремого монографічного дослідження. Так, можна відзначити брак матеріалу, який дозволив би усебічного розглянути суплетивізм як мовне явище. По-друге, слід наголосити, що в останні роки розгорнулася активна робота щодо вивчення французької мови – як літературної, так і діалектної. Дослідження суплетивізму сприяє з'ясуванню проблем розвитку мови, її особливостей функціонування. По-третє, вивчення причин та функціонування такого своєрідного явища, яким є суплетивізм, може сприяти вирішенню низки теоретичних питань загального мовознавства.

Огляд праць із теми. Як відомо, найпершим дослідженням, присвяченим зокрема проблемі суплетивізму, стала праця Г. Отсгофа «Про суплетивізи в індогерманських мовах». Він розвинув положення про явище суплетивізму в багатьох індоєвропейських мовах на прикладі німецької мови. Суплетивні утворення він пояснює як «пізніший прояв конкретного мислення раннього періоду» [6].

Проблему суплетивізму досліджували також Г. Шухардт, Я. Вакернагель, К. Бругман, Г. Габлер, Ф. Шпехт та ін. Всі ці дослідники давали визначення суплетивізму як поєднання різнокореневих форм в одну систему форм. Послідовники структуралізму – млодограматисти вважали, що суплетивні форми з'явилися ще на початку розвитку мовної діяльності людини і збереглися до цих пір завдяки постійній вживаності їх у мові.

Наголосимо, історія вивчення проблеми суплетивізму безпосередньо пов'язана з питаннями, що порушуються в парадигмі порівняльно-історичного мовознавства, головним завданням якого протягом довгого періоду було вивчення «мови-основи» і відповідних співвідношень між «мовою-оснотою» та її розгалуженнями. Утім, таке вивчення мови як і мовних явищ не дає змогу докладно описати всі явища на синхронному і діахронному зрізі. Так, В. Конецька підкреслює, що при вивченні лише «мови-основи» та співвідношенні з

її розгалуженнями втрачаються мовні явища (у нашому випадку – суплетивні утворення), які виникли в споріднених мовах вже за їх самостійного розвитку. У своїй праці «Суплетивізм в германських мовах» В. Конецька виклала лінгвістичну сутність суплетивізмів, встановила суплетивні мікросистеми та їхні зміни в процесі історичного розвитку германських мов [2].

Матеріали та методи. Автор бере до уваги загальнонаукову методологію, яка включає методи і принципи, застосовувані в науковому дискурсі; часткову методологію, що включає методи даної науки, тобто мовознавства. У дослідженні використано зіставний метод, прийоми історико-етимологічного та семантичного аналізу. В основу дослідження фактичного матеріалу покладено діахронічний аспект, який отримав визнання у працях з історії мови. Ми виходимо з положення про те, що лише діахронічний підхід допомагає зрозуміти, як склалася та чи інша мовна система. Однак, у першу чергу, у дисертації представлено синхронічний зріз мови. Автор в основному дотримується методики аналізу мовного матеріалу, що представлена в працях Л. Горбачевського, В. Конецької, які розглядають окремо частини мови, яким притаманний суплетивізм.

Результати та їх обговорення. Як відомо, існують різні підходи до вивчення проблеми суплетивізму, які ґрунтуються насамперед на вченні про мову як систему систем. Багато вчених досліджували проблему суплетивізму на матеріалі лише германських мов. Відповідно до цього були створені та розрізнені процеси, явища, проблеми дослідження суплетивізмів.

Аналізуючи лінгвістичну природу суплетивізму, В. Конецька наголошує на тому, що нині, тобто в сучасному мовознавстві утвердилося розуміння суплетивізму як пережиткового аномального способу синтетичного формотворення, що властиве граматичній системі переважно індоєвропейських мов. При цьому, за спостереженнями дослідниці, найменш розробленими питаннями у межах лінгвістичної теорії залишаються: сутність та функція суплетивізму, відмінність суплетивізму від гетеронімії та гетероклізису, критерії виокремлення суплетивних утворень, причини утворення суплетивізму та шляхи його зміни [2, с. 3-4].

Суплетивізм як особливе мовне явище зазвичай розглядається в індоєвропейських мовах у зв'язку з дослі-

дженням їхніх генетичних зв'язків. Однак В. Конецька при цьому наголошує, що суплетивізм простежується у природних мовах та діалектах різних генетичних груп [2, с. 7].

Провівши дослідження на матеріалі різних мов, В. Конецька дійшла таких висновків про загальні ознаки загальноіндоевропейського характеру суплетивізму, серед яких дослідниця виокремлює:

1) етимологічну тотожність суплетивів, яка найбільш виразно простежується у дієсловах, у займенниках 1 особи, у прикметниках зі значенням розміру і в перших двох чисельниках;

2) характер категорій, диференційні ознаки яких виражаються суплетивами;

3) семантичні обмеження у вираженні суплетивізму в мікросистемах слів різних розрядів [2, с. 7].

Уся історія розробки проблеми суплетивізму в індоевропейських мовах, пов'язана в основному з порівняльно-історичним методом дослідження, вказує на те, що цей метод дозволяє розглянути суплетиви не тільки як аномальні ізольовані форми мовних одиниць, а і як взаємопов'язані кореляти парадигматичних рядів, загальність формування яких була обумовлена історичним процесом становлення мовних категорій.

Однак, на думку В. Конецької, такий підхід дослідження дещо обмежує проблематику суплетивізму. З поля дослідження випадають суплетивні утворення, що виникли у споріднених мовах у період їх самостійного розвитку. Не розкривається сутність суплетивізму відповідно до інших явищ мови, близьких за функціями, не враховуються індивідуальні особливості суплетивних утворень, їх структурні ознаки та особливості вживання, нарешті, їх відповідність до регулярних утворень різної структури (синтетичних та аналітичних). Ці індивідуальні особливості мають свою типологію, і їх розподіл не завжди обумовлений генетичними зв'язками мов [2, с. 8].

Натомість В. Конецька наголошує на тому, що зіставний аналіз суплетивізму в групі германських мов виправданий. Зокрема, це пояснюється тим, що в сучасних германських мовах риси синтетичності й аналітичності регулярних одиниць формотворення і словотвору, з якими співвідносяться суплетиви, проявляються по-різному [2, с. 8].

Так, дослідниця визначає ознаки суплетивізму, які є присутніми при зіставному аналізі цього явища в синхронії, а саме:

- єдині критерії виокремлення суплетивних утворень в різних підсистемах мови;
- категоріальні ознаки мовних підсистем, у яких проявляється суплетивізм;
- диференційні ознаки кореляції суплетивів;
- характер кореляції суплетивів: цільнопарний, взаємопарний, ексклюзивнопарний;
- морфологічний склад суплетивів;
- словотвірні ознаки суплетивів – використання їх у складі похідних, складних слів і словосполучень;
- особливості їх уживання (у синтаксичному, семантичному та стилістичному планах) [2, с. 9].

Відповідно, під час аналізу германських мов слід враховувати принцип відносної хронології, оскільки це дозволить розмежувати старі й нові тенденції в дослі-

джуваному явищі та визначити якісні й кількісні зміни у суплетивних мікросистемах.

На окрему увагу у дослідженні В. Конецької заслуговує питання діахронічного аналізу зіставлення суплетивізму, що передбачає врахування таких характеристик:

- стійкість суплетивних рядів у цій мікросистемі;
- розпад суплетивних рядів;
- утворення вторинного або нового суплетивізму;
- ступінь збереженості суплетивних утворень у різних мовах. [2, с. 9].

Для порівняння, на діахронічному зрізі, за походженням, Г. Чінчлей визначає суплетивні утворення як:

1) знаки різних парадигм у процесі функціонування семантично наблизились та сполучились в одну семантичну парадигму, але зберегли різні форми (*aller – va – ira*);

2) словоформи з тотожною основою втратили свою властивість, але залишились у тій самій парадигмі (*oeil – yeux*);

3) форма знака питомої словникової одиниці змінилась, але форма знака запозиченого слова залишилася (*eau – aquatique, eternue – sternutatif*) [5, с. 50].

Таким чином, історико-зіставне дослідження передбачає аналіз суплетивізму у трьох основних планах:

1) зіставлення суплетивних мікросистем на основі певних категорій формотворення та словотвору визначеного лексико-граматичного розряду;

2) зіставлення суплетивних мікросистем у різних лексико-граматичних розрядах;

3) зіставлення змін суплетивних мікросистем у процесі історичного розвитку германських мов.

В основу цього аналізу покладений загальний принцип – зіставлення не ізольованих одиниць мови, а їх співвіднесеності в мікросистемах окремих лексико-граматичних розрядів, які входять в підсистеми формотворення і словотвору германських мов, адже «у мові – основному предметі лінгвістики виділяються, зокрема, система, яка у вузькому розумінні є відображенням корелятивних зв'язків одиниць мови за певними ознаками, та структура як відображення реляційних зв'язків між мовними одиницями» [2, с. 10].

Важливим аспектом дослідження В. Конецької є розгляд суплетивізму як аномалії. Як відомо, аномалії, узаконені узуальною нормою мови, мають лінгвістичну вартість у тому сенсі, що вони є невід'ємною частиною системи мови і функціонують на тих самих підставах, що й регулярні утворення. Якщо ж ідеться безпосередньо про суплетивізм, то як лінгвістична аномалія він проявляється тільки в системі мови, але окремі суплетиви можуть вживатися в аномальних структурах [...англ. *you better go there...*] [2, с. 12].

Суміжною із думкою В. Конецької в такому разі є позиція, яку артикує І. Мельчук: «...існує тенденція відносити суплетивізм до явищ маргінальних та недостатньо цікавих. Звісно, що вже по своїй природі суплетивізм не може бути широко розповсюдженим у мовах: як ми побачимо, сутність його полягає у формальній нерегулярності, яка реалізується тільки на фоні споріднених регулярних і широкорозповсюджених мовних феноменів. Знаки, які є суплетивними щодо інших знаків, завжди є винятками. Однак це зовсім не заважає суплетивізму відгравати важливу роль у плані

теорії. Глибокі та зовсім нетривіальні відношення пов'язують суплетивізм та фразеологізацію, яку можна вважати мовним явищем першочергової важливості» [3, с. 420].

Аналіз співвіднесеності мовних одиниць у парадигматичному та синтагматичному планах оцінюється лінгвістами по-різному. Існує думка, що «мовна система», вертикальні серії, парадигми тощо є... побудовами науковців..., зв'язки в парадигмах штучні» [цит. за 4]. У зв'язку з цим слід відзначити, що оскільки умови виокремлення корелятивних та реляційних зв'язків мовних одиниць визначаються в одному й іншому випадках мікромоделями мовлення, то й парадигматичні та синтагматичні ряди є такими самими лінгвістичними побудовами, що відображають реальні зв'язки мовних одиниць. Крім того, як зауважує В. Конецька, для правильної оцінки парадигматичного плану аналізу важливо уточнити саме поняття системних відношень мовних одиниць: «Якщо слідувати практиці бінарних опозицій, яка набула поширення на основі широкого розуміння теорії дихотомії, то, природно, становлення n-ої кількості протиставлень не може відобразити справжніх системних відношень мовних одиниць, які мають характер складних кореляцій. Окрім парної кореляції (типу часових форм...), є також взаємопарна кореляція (типу особових форм...) та ексклюзивнопарна кореляція» [2, с. 12-13].

Важливо розмежовувати корелятивні відношення мовних одиниць як справді системні відношення та їх упорядкованість або систематизацію на основі загальної функції. Так, Ш. Баллі, розуміючи суплетивність як заміну на основі спільної функції, розглядає особові форми дієслова (франц. *allons – vont*) та суфікси мно-

жини іменників (нім. *-e, -en, -er, -o*) як суплетивні (які замінюють) знаки [1]. Навіть за концепцією Ш. Баллі, відношення цих одиниць не можна визнати тотожними. Врахування ідей французького дослідника дозволяє В. Конецькій дійти висновку про те, що дієслівні форми різняться саме за своєю функцією і не можуть «замінити» одна одну [2, с. 13].

Відтак, у відношеннях мовних одиниць необхідно розрізняти систематизацію – співвіднесеність на основі тотожності диференційної ознаки та системність – кореляцію на основі принципу взаємозумовленості тотожності категоріальних (узагальноючих) ознак і відмінності їх диференційних (розрізняювальних) ознак. [2, с. 13-14].

Висновки. Лінгвістичний пошук, який зосереджено передусім на дослідженні явища суплетивізму В. Конецькою, дає змогу окреслити природу, структуру і характерні особливості суплетивів, виявити своєрідність їх репрезентації та співмірність із процесами розвитку мови.

Особливості функціонування суплетивів вказують, з одного боку, на оказіональність мовних процесів, з іншого – на кореляцію та спадкоємність традицій у розвитку мови. Головним постулатом у вченні В. Конецької є така теза: для того, щоб виявити спільні закономірності досліджуваного явища, необхідно розглянути не тільки його місце в системі мови, а й його функціональні особливості. [2, с. 13-14].

Таким чином, проведений аналіз дозволяє дійти висновку про те, що дослідження суплетивізму як різновиду мовної аномалії передбачає вивчення не тільки самого явища, що репрезентоване в системі, а й суплетивних утворень, функціональні особливості яких проявляються у структурі.

ЛІТЕРАТУРА

- [1]. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. Пер. с 3-го фран. изд. / Е. В. и Т. В. Вентцель. Ред., вступительная статья и примеч. Р. А. Будагова. М.: Изд. иностр. лит., 1955. 416 с.
- [2]. Конецкая В. П. Супплетивизм в германских языках. М.: Наука, 1973. 184 с.
- [3]. Мельчук И. А. Курс общей морфологии. Том IV. М.; Вена: Языки славянской культуры: Венский славистический альманах, 2001. 584 с.
- [4]. Микущ Р. Ф. Второе письмо в редакцию. Вопросы языко-
- знания, 1962. № 2. URL: <http://vja.ruslang.ru/archive/1962-2.pdf7>
- [5]. Чинчлей Г. С. Вопросы тождества морфемы и супплетивизма. / Отв. ред. С. Г. Бережан. Кишинев: Штиинца, 1980. 141 с.
- [6]. Osthoff H., Brugmann K. Morphologische Untersuchungen auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen. 1881. URL: <https://archive.org/details/morphologisches00bruggoog/page/n6/mode/2up>

REFERENCES

- [1]. Bally Sh. General Linguistics and French Language Issues. Transl. from the 3rd ed. E. V. and T. V. Wentzel. Ed., Introductory article and note of R. A. Budagov. M.: Publishing foreign lit., 1955. 416 p.
- [2]. Konetskaya V. P. Suppletivism in Germanic languages. M.: Nauka, 1973. 184 p.
- [3]. Melchuk I. A. General morphology course. Volume IV. M.; Vienna: Languages of Slavic Culture: Vienna Slavic Almanac, 2001. 584 p.
- [4]. Mikush R. F. Second letter to the editors. Voprosy yazykoznanija, 1962. No. 2. URL: <http://vja.ruslang.ru/archive/1962-2.pdf7>
- [5]. Chinchley G. S. Issues of morpheme identity and suppletivism. / Ans. ed. S. G. Berezhn. Chisinau: Shtiintsa, 1980. 141 p.
- [6]. Osthoff H., Brugmann K. Morphologische Untersuchungen auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen. 1881. URL: <https://archive.org/details/morphologisches00bruggoog/page/n6/mode/2up>

The linguistic nature of the phenomenon of suppletivism in the concept of V. Konetskaya

I. Boyko

Abstract. The article examines the linguistic nature of the phenomenon of suppletivism in the concept of V. Konetskaya, objectifies the use of syncretic methods in the analysis of suppletivism, which allows us to study the essence and functions of suppletivism, its difference from heteronymy and heteroclysis, criteria for distinguishing suppletive formations, the reasons for the formation of suppletivism and the ways of its transformations. The idea of V. Konetskaya that the research of suppletivism as a kind of linguistic anomaly is based on the study of not only the phenomenon itself, which is represented in the system, but also the suppletive formations, the functional features of which are manifested in the structure, are justified.

Keywords: *suppletivism, V. Konetskaya, synchrony, diachrony comparative analysis, linguistic anomaly.*